

ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆ

(Շաբուհակուրիս քիւ 11-12, 1972, էջ 478-486)

13. «Ընդհանուր կանոն եւ որ ածականը գոյականին հետ կը համաձայնի, երբ միավանկ եւ... Իսկ երբ բազմավանկ եւ, կը համաձայնի միայն յետագաս ըլլալու պարագային» (էջ 52)։ — Սա եւս մի սխալ յայտարարութիւն է։ Դիմենք ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅԿԱԶՆԵԱՆ ԼԵԶՈՒԻ մահնաժտահելի քերականութեանը. «Նախագաս ածականը նախդրիւ կը հալովի» (էջ 258), այսինքն՝ հալովով ու թուով չի համաձայնում գոյականի հետ. «Բայց երբեմն կրնայ իւր գոյականին հետ համաձայնիլ կամ մէկտեղ հալովիլ» (նոյն տեղում). «Երբեմն միեւնոյն գոյականի երկու երեք նախագաս ածական որ ըլլայ՝ առաջին կամ վերջին ածականը գոյականին հետ կը համաձայնի, մնացածն անփոփոխ կը թողուի» (էջ 259, կանոն Դ.). և երկու դէպքում էլ օրինակների մէջ ունենք բազմավանկ ածականներ. ուստի ճիշդ չէ հեղինակի յայտարարութիւնը, թէ երբ ածականը բազմավանկ է, «միայն յետագաս ըլլալու պարագային» կը համաձայնի։ Արդէն հեղինակի սահմանած կանոնն ինքն իր մէջ սխալ է. իբր «Ընդհանուր կանոն է որ ածականը գոյականին հետ համաձայնի, երբ միավանկ է»։ մինչդեռ ինքն իսկ ասում է, թէ բազմավանկն է էլ համաձայնում։ Խնդիրն այն է, որ նա անտեսել է «նախագաս» բառը, որ առեալ դէպքում յիշատակում է քերականութիւնների մէջ. հմտ. «Քանի մը միավանկ կամ երկվանկ (որ հեղինակը նոյնպէս անտեսել է. Մ. Մ.) ածականներ, ինչպէս են սուրբ, մեծ, փոք, հիւս, բարի, շաւ, և այլն... նախագաս եղած տան գրեթէ միշտ կը համաձայնին» (Քերականութիւն հայկական լեզուի, էջ 259, կանոն Բ.). ուշադրութիւն դարձնենք մեր ընդգծած բառերի վրայ։ — Միւս կողմից՝ ճիշդ չէ՝ «Իսկ երբ բազմավանկ է, կը համաձայնի միայն յետագաս ըլլալու պարագային» յայտարարութիւնը, քանի որ յետագաս ածականը «կը գտնուի նաեւ չհամաձայնած» (նոյն քերականութիւն, էջ 259, կանոն Գ.)։ Մանաւանդ սկսնակներին ճիշդ կը լինէր սովորեցնել, որ գրաբարում ածականը, նախագաս կամ յետագաս, կարող է համաձայնել կամ չհամաձայնել իր գոյականի հետ։

14. «Մեզեց մասակէ ելն, իսկ զորս եսն զսի՝ արուք են» նախագասութեան (էջ 57) «եսն գտի» բառերը հեղինակը թարգմանել է «ես ՁԱՆՈՒՔ» գտայ» և աւելացրել է հետեւեալ բացատրութիւնը. «ԵՍԻ՛ն կըլուած Ն զիմուրոց յոլն եւ որ 'զաննի' իմաստը կու տայ, սակայն քանի որ ՁՈՐՍ (զորս, որոնք) բառը կայ արդէն, ուստի աւելորդ եւ կրկնելը» (էջ 60, բացատր. 32). — Սխալ է թէ՛ թարգմանութիւնը և թէ՛ յօդի գործածութեան բացատրութիւնը։ «Զորս եսն զսի» բառերը նշանակում են «որոնց ես գտայ» (արեւմտահայերէն՝ «որ ես գտայ»)։ Ն յօդն այստեղ յիշեցնում է զորս յարաբերական դերանունի այն կամ այնոքիկ յարաբերեալը, որ լռելեայն կ'իմացուի. այսպէս՝ «Իսկ այնոքիկ, զորս ես գտի»։ Հեղինակն իր սխալ բացատրութեանը աւելացրել է «նման օրինակ մըն ալ՝ Թագաւորք կամեցան տեսանել զոր զուգի՝ տեսնել (Թագաւորներ ուղեցին տեսնել՝ ինչ որ զուգ կը տեսնէ), ուր Դ յօդը նոյնպէս կրկնութիւնն է ԴՈՒՔԻ» (նոյն բացատրութեան մէջ)։ Նախ՝ նկատենք, որ հեղինակի «նոյնպէս» բառի գործածութիւնն այստեղ անտեղի է, քանի որ յօդը

երկու օրինակներում նախադասութեան նոյն անդամի «կրկնութիւնը» չէ. առաջինում իբր ուղիղ խնդրի («զանսնք»), իսկ երկրորդում իբր ենթակայի («զուք») կրկնութիւնն է: Երկրորդ՝ վերջին նախադասութեան մէջ, բայց այս անգամ Դ յօդը նոյնպէս յիշեցնում է լռելեայն իմացուող յարաբերեալը՝ «Թագաւորք կամեցան տեսնել զայլ, զոր (սակալի) զուք տեսնէք»: Վերջապէս, հեղինակը իր սխալ բացատրութիւնները եզրափակում է նման դէպքերում յօդի կիրառութեան մտացածին ընդհանուր կանոնով. «Գրաբար, սակայն, կը նախընտրէ՝ այլ յօդերը բայեցուն կլիլ (եան բէ եկրակսնեցուն): Օր.՝ Զոր ասեմք Բանիւ... կամեցան լսել զոր լսէիք... Զի՞նչ են բանքդ վասն որոյ վիճիքի ընդ միմեանս մինչդեռ զկայիք...» (նոյն բացատրութեան մէջ): Նախ՝ նկատել տանք, որ տրուած օրինակներում Ս և Դ յօդերը չեն դրուել եկրակսնեի վրայ լսկ այն պարզ պատճառով, որ դրանցում չունենք արտայայտուած ենթակայներ: Երկրորդ՝ տուեալ դէպքում գրաբարի նախընտրութիւնը բոլորովին այն չէ. ինչ ուսուցում է հեղինակը, այլ՝ այն, ինչ կարգում ենք Քերականութիւն ԶԱՅԿԱԶՆԵԱՆ ԼԵՁՈՒԻ ախտութեան «Յարաբերական բառերու հետ կապուած յօդառութիւն» վերնագրի տակ, էջ 297. «Գրաբարի մէջ շատ յաճախեալ ոճ է՝ յարաբերական բառէ մը անմիջապէս ետէն եկող բառին վրայ ս, ղ, ն յօդերը դնել... Ասանցմէ (այսինքն՝ յարաբերական բառերից. Մ. Մ.) ետքն եկած որեւիցէ մասն բանի՝ կ'առնու ս, ղ, ն յօդերը, թէպէտ հոլովուած տնուն կամ դերանունն ըլլայ կամ խոնարհուած բայ, մակբայ, եայն. նա և այն բառերն որ երբեք յօդ չեն կրնար առնուլ...»: Տրուած են երեք էջ օրինակներ, ուր չի երևում Պ. Պէտրեանի նշած վերոյիշեալ մտացածին «նախընտրութիւնը»: Քերականութիւնը սովորեցնում է, որ «Յօդին այս գործածութեան մէջ ալ ճշդիւ կը պահուի երեք դէմքերու հետ համեմատութիւնն ու կապակցութիւնը: Դէմք ըսելով կ'իմանանք նաեւ տեղոյ և ժամանակի յարաբերութիւնը, ներկայ կամ մօտաւոր կամ հեռաւոր» (էջ 297, կանոն Դ): Եւ վերջապէս, ըստ քերականի, տուեալ դէպքում յօդի գործածութիւնը կապուած է յարաբերեալի զեղչուած, կամ տակայ լինելու հետ. բայց «Յօդին այս գործածութիւնն ազատ է. այսինքն եթէ յօդ չգրուի՝ սխալ չ'ըլլար, մանաւանդ ուր որ յարաբերեալ բառը ներգործութեամբ դրուած է... Բայց յօդը կ'աւելցուի վայելչութիւն, ոյժ և շատ անգամ բացայայտութիւն տալու համար» (էջ 299, կանոն Զ): Յօդի նայնպիսի սխալ բացատրութիւն է տուել Պ. Պէտրեանը էջ 100, բացատր. 6. և էջ 192, բացատր. 11:

15. «Քեզ ասեմ, այր քաջ Արտաշէս» հանրածանօթ նախադասութեան այր բառի վրայ չեշտ դնելով, հակառակ հրատարակութիւններու, նրա մասին հեղինակը տուել է հետեւեալ երևակայական բացատրութիւնը. «Ընկնանգապէս «այր մարդ, մարդ» կը նշանակէ, սակայն հոս յարմար է քարգիւնել իբր բացազանչութիւն՝ «ո՛վ» (էջ 72, բացատր. 1): — Հեղինակի այս սխալը հաւանաբար գալիս է իր ուսուցիչ Աշոտ Ա. Արրահամեանի հետեւեալ սխալ բացատրութիւնից. իբր այր բառն այդտեղ «Աւելագրութիւն է... իսկ երբեմն էլ դրուած է առանց այդ (այսինքն՝ սեռը ցոյց տալու. Մ. Մ.) տնհրաժեշտութեան, որպէս աւելագրութիւն, ինչպէս այստեղ» («Գրաբարի ձեռնարկ», Երևան, 1964 էջ 409, ծան.

¹ Հեղինակը սովորաբար անցեալ անկատարով է խօսում գրաբարի մասին, այստեղ բացառութիւն է արել:

15)։ Այլ բառն այստեղ ամենևին աւելորդ չէ, և այլ քան Արսմեկս բառերը նշանակում են «քաջ ազամարդ Արսաշէս», ինչպէս թարգմանել է Ստեփանոս Մալխասեանը (Մալխա Խորենացի, Հայոց պատմութիւն, Երևան, 1940, էջ 118)։ Առնետն բառարանը մի գեղեցիկ բացատրութիւն է տալիս այլ բառին՝ «մարդ բսելու մարդ, նաև՝ կարիճ, մեծ մարդ»։ այս բացատրութիւնները միանգամայն յարմար են այստեղ։

16. Իբր թէ «Գրաբարի մեջ պարբերութիւններ շատ յաճախ (ՔԱՆԶԻ) բառով կը սկսին, որ պարզապէս խօսքը կցելու միջոց է այս պարագային, ու չի բարգմանուի» (էջ 75, բացատր. 1)։ — Գրաբարի քերականութիւններին և բառարաններին մէջ էական շարժապի մասին այսպիսի դիտողութիւն չէ արուած. ուստի հեղինակի բացատրութիւնը անհիմն և անընդունելի է։ Այդ բառը նոյնիսկ կարելի է թարգմանել Եղիշէից մէջ բերուած հատուածում. կարծում ենք, որ «Բանգի ի բառնալ ազգին Արշակունեաց» և յաջորդ տողերը՝ «և իբրև զնա ևս մերժեաց ի թագաւորութեանն» հիմունքի կամ պատճառի պարագայ են «ի նախարարան Հայոց անկանէր թագաւորութիւնն» յայտարարութեան համար։

17. «ՈՐ ԸՆԴ ԶԵՌԱՄԲ ՆՈՐԱ» նախադասութեան առթիւ, ուր իրօք պակասում է եին բայը, հեղինակը գրել է. «Գրաբարին մեջ քնդհանուր կանոն է որ երբ նախադասութիւն մը կը սկսի ՈՐ յարաբերակցով, ետևի բայը (է կամ կՄԹ) զիջուի» (էջ 91, բացատր. 2)։ — Հեղինակն է սահմանել այս կեղծ «ընդհանուր կանոն»ը։ Այդպիսի կանոն չկայ, այլ «նա անգամ յարաբերականին (էական) բայը զօրութեամբ կ'իմացուի» («Քերականութիւն հայկական լեզուի», էջ 348, Ի)։ Մեր հեղինակը «չատանգամ» բառերը փոխարինել է «ընդհանուր կանոն»ով։

18. Ներդրական «Ա» հոլովիչի մասին խօսելիս հեղինակը գրել է, թէ իբր այն աւելանում է «Բ-ստին (սեմասին) ներսը, վերջին բաղաձայնէն առաջ (եղեզն — եղեզան)» (էջ 97, բացատր. Ա ՀՈՒՈՒՈՒՄ)։ — Բերուած և հոլովուած օրինակներից է նաև Բայուրիւն բառը, որի հոլովիչը արմատի վերջին բաղաձայնից առաջ չէ. ուստի փակադժերում պէտք չէ աւելացնել «արմատին» բառը, որ կարող է թիւրիմացութեան տեղիք տալ։

19. «ՅՈՐԴԻՈՅ ԱՍՏԻ ԻՄՄԷ» բառերի առթիւ կարդում ենք հետեւի բացատրութիւնը. «ԱՍՏԻ, այլև ԱՅՏԻ, ԱՆՏԻ՝ առանձինն՝ կը նշանակեն «հոսկե», «հոսկե», «հոսկե». սակայն երբ կը գործածուին բացառականով դրուած ուրիշ բառի հետ՝ պարզապէս կը բարգմանուին «այս», «այդ», «այն»։ Օր.՝ ՅՈՐԴԻՈՅ ԱՍՏԻ ԻՄՄԷ — «իմ այս գուկես» (էջ 108, բացատր. 11)։ — Նախ՝ խմբադրական կարգի երկու դիտողութիւն. 1) մեր ընդգծած «առանձինն» բառի փոխարէն պէտք է ասուէր «բայի հետ», քանի որ ասի, այսի, ունի բառերը առանձին չեն գործածուում, այլ բայի հետ գործածուելիս են նշանակում «հոսկէ...» և այլն։ Հեղինակն իր այս «առանձինն» բառով յիշեցնում է իր ուսուցչի «Գրաբարի ձեռնարկ»ի «անկախ գործածութեամբ» արտայայտութիւնը տուեալ դէպքում, (էջ 85) որ նրան թիւրիմացութեան մէջ է գցել։ 2) «Բացառականով դրուած ուրիշ բառի» փոխարէն պիտի ասուէր «գոյականի կամ փոխանունի»։ — Մեր բուն, քերականական դիտողութիւնն այն է, որ սխալ է սովորեցնել, թէ ասի, անի և այսի բառերը «պարզապէս կը թարգմանուին 'այս', 'այդ', 'այն'», այսինքն միայն ցուցական անվաններով։ Այս հարցում հեղինակը շեղուել է իր ուսուցչի «Գրաբարի ձեռնարկ»ից, որի էջ 85-ում (1964ի հրատ.) կարդում ենք. «Սակայն նման դէպքերում (այսինքն՝

«գոյական» — անունների հետ» (Մ. Մ.) նշանակութեամբ փոխարինում են ցուցական դերանուններին եւ ցուցական յօդերին: Պ. Պէտրեանը անտեսել է «ե ցուցական յօդերին» բառերը: Սակայն Աշոտ Աբրահամեանի խմբագրութեան սխալն էլ այն է, որ առաջին շեշտը դրել է ոչ թէ յօդերի, այլ ցուցական ածականների վրայ: Այս հարցի մասին «Քերականութիւն հայկազնեան լեզուի» աշխատութեան մէջ կարգում ենք հետեւեալը. «Որոշեալ յօլի տեղ կը բանին ցուցական որոշեալ (տեղական) մակբայները, դէմքին և հոլովին համեմատ» (էջ 329) որոշեալ կամ տեղական մակբայներից են ասի, այսի և անի: Բազմաթիւ օրինակներից յետոյ ասուած է. «Տեղական (որոշեալ) ցուցական մակբայները ցուցական դերանունաց տեղ կը դրուին՝ իրենց գոյականին հաղատ, — թէ՛ եղակի և թէ՛ յոգնակի թուոյն մէջ» (էջ 333): Սակայն մի քանի օրինակից յետոյ աւելացուած է հետեւեալ դիտողութիւնը. «Այս ցուցական մակբայներուն ածական դերանունաց տեղ գործածութիւնը շատ յաճախեալ չէ» (նոյն էջում), և աղագական երկրորդ ծանօթութեան մէջ՝ «Ասոնք հասարակօրէն իբրեւ յօդ գրուած են գրոց մէջ և ոչ իբրեւ ցուցական դերանուն, ինչպէս թարգմանութեանց բնագիրը կը ցուցնէ», և բերուած են օրինակներ: Ուստի բացառական գոյականի հետ գործածուած ասի, անի և այսի բառերը մեծ մասամբ յօդերի նշանակութիւն ունեն, յատկապէս Մարկոսի աւատարանի «յորդէոյ ասի իմմէ» բառակապակցութեան մէջ, ուր հեղինակը ասի բառը թարգմանել է «այս» — «իմ այս զակէս»: այդու առակի տանուէրը, որ փոխարեքաբար թերեւ Աստուած է, մի կ'սրգի ունէր՝ «Յետոյ առաքեաց առ նոսա զորդի իւր («իւր որդին») և ասէ. Թերեւս ամաշխացեն յորդէոյ ասի իմմէ»: այստեղ ասի բառը համազօր է Ս յօդին:

20. «Եւ անցեալ դերբային հետ ԼԻՆԻՄ բայը կը գործածուի՝ միշտ կրաւորական կը կազմէ» (էջ 119, բացատր. 6): Հեղինակն է ընդգծել իր սխալ յայտարարութիւնը, որ նոյնիսկ իր ուսուցչի «Գրաբարի ձեռնարկ»ին դէմ է: Սրանում կարգում ենք. «Չի կարելի պնդել, որ անցեալ դերբայով և լինել բայով կազմուած դիմաւոր ձեւերը միայն կրաւորական նշանակութիւն կարող են ունենալ», և բերուած են օրինակներ (էջ 223): Աւելացնենք «Քերականութիւն հայկազնեան լեզուի» աշխատութեան հետեւեալ տողերը. «Հայերէն լեզուի յատկութիւն է՝ որ միևնոյն անցեալը թէ՛ ածական և թէ՛ միանգամայն ներգործական բայ ըլլայ՝ իւր հայցական խնդրովն սր շատ հեղ հետն ունի... Ասկէ է որ ներգործական բազմաթիւ ժամանակներն՝ եմ, լինիմ բայերով ալ՝ հայցական խնդիր կ'առնեն. Նիւրեալ լինեք բազմաթիւ շարունակ. Գտեալ լինիմ զիւրկուրիւն (գտած կ'ըլլաք)» (էջ 435, Ժէ): Այսպիսով՝ լինիմ օժանդակ բայի հետ գործածուած ամէն մի անցեալ դերբայ կրաւորական չէ, նոյնիսկ եթէ բայը ներգործական սեռի է:

21. Եղիշէի «Եթէ հասեալ իցէ ժամանակ կենաց մերոց մահումը պատեհազլիս» նախադասութեան մեր ընդգծած բառի մասին էջ 149ի 12րդ բացատրութեան մէջ ասուած է. «Ներդրականի իմաստ ունի, սակայն առանց Ի նախադրի, բան մը որ բիշ կը համըլիպի»: Ոչ մի օրինակ չէ տրուած: Առանց Ի նախդրի ներգոյական ոչ միայն «քիշ կը հանդիպի», այլ բոլորովին չի հանդիպում բացի «գիշերի» ձեւից. հմտ. Անթուան Մայէ, «Արեւալիմ դասական հայերէնի համեմատական քերականութեան» (Ֆրանսերէն), Վիեննա, 1936, էջ 95, «Ներգոյականը միշտ

ուղեկցուած է նախդրով»։ Նոյնի «Հայ լիզուսք մնութեան եւ բանասիրութեան վերաբերող ուսումնասիրութիւններ» (Ֆրանսերէն), Լիզրոն, էջ 72, «Ներդաշտականը երբեք չի հանդիպում առանց նախդրի»։ Ուստի եղիշէի նախադասութեան մէջ պատեւովիս բառը ներդաշտական չէ, այլ՝ սեռական։ Երբեք Տէր-Միստիսներ (Երեւան, 1946, էջ 177) այն թարգմանել է «այս պատերազմում», որ ճիշդ է նրա գրական թարգմանութեան մէջ։ «Սուրբ մահուամբ պատերազմիս» նշանակում է «այս պատերազմի (պատճառով) սուրբ մահով»։

22. «Իսկ թագաւորն Պարսից զարմացեալ ... ընդ ազատութիւնն, զի ոչ աւար ինչ նմա յաղագս կանանցն բեմաման» նախադասութեան մէջ ընդգծած բառերը բացատրուած են իբրեւ «բեմամութիւն առնել» (թշնամութիւն ընել կամ հանդէս բերել) բային անցեալ կատարեալ» (էջ 205, բացատր. 12)։ — Զարմանալի է, թէ ինչպէ՞ս հատուածի բեմամանք բառը, որ ըստ գրաբարի բառարանների նշանակում է «նախատինք», բացատրութեան մէջ դարձել է «թշնամութիւն»։ Շապուհը զարմանում է Հայոց Մուշեղ զօրավարի ազնուութեան, գրաբար՝ ազատութեան վրայ, որովհետեւ «իբրեւ ոչ մի անարգունի չհասցրեց կանանց վերաբերմամբ» (թարգմանութիւն Ստեփանոս Մայիսեանի, Երեւան, 1947, էջ 237)։

Այստեղ նշեցինք հեղինակի քերականական բացատրութիւնների մէջ տեղ գտած թերութիւնները։

Գրաբարի այս դասագիրքն ունի նաեւ ուրիշ թերութիւններ՝ 1) գրաբար բառերի սխալ բացատրութեան, 2) քերականական բացատրութիւնների ոչ յստակ ձեւակերպման, 3) աւելցման տրամաբանական, 4) վերաբերութիւնների անհետեւողականութեան։ Եւ, վերջապէս, 5) կան վրիպակներ, որոնք չեն նշուած «Նկատուած կարեւոր վրիպակներ»-ի ցանկում, էջ 243։ Ի միջի այլոց, նախընտրելի էր այս ցանկը դնել գրքի ամենավերջում, և ոչ թէ առարկայացանկից և բովանդակութիւնից առաջ։

1) Այսպէս օրինակ՝ յարիւր բառը, որ ըստ գրաբարի բառարանների նշանակում է «յարիւ, միանալ», էջ 66-ում, բացատր. 11, բացատրուած է որպէս «դիմել»։ «Հոս» սահմանափակումը չի արդարացնում սխալ բացատրութիւնը։ Տե՛ս նաեւ վերեւում 20րդ դիտողութիւնը։ Կամ՝ էջ 26, բացատր. 12, «Զեմնէն ՈՉ ԻՆՉ ԷՐ Ամենել» բառերի դիմաց գրուած է. «Դարձուածք — կարելի չէր օգնութեան հասնիլ»։ Ըստ բառարանի, ձեռննա բառը նշանակում է «կարող»։ Աւստի հոս ոչ մի «գարձուածք» չունենք, և այդ բառերը նշանակում են «ոչինչ կրնար ընել»։ Հեղինակի տուած բացատրութեան մէջ կարելի է ձեռննա բառի իմաստը։

2) Բերենք բացատրութիւնների թերի կամ ոչ յստակ ձեւակերպման մի քանի օրինակ.

ա) «ԻՅՐՈՒ, ԻՅՐԵԽ — հոս՝ «երբ»։ Ուրիշ տեղեր այս բառերը, որոնցմէ երկուսն աւելի գործածական են, կրնան նշանակել՝ «իբրեւ, որպէս, ինչպէս», «իբր թէ», «մօտաւորապէս» (էջ 26, բացատր. 3)։ — «Հոս» և «ուրիշ տեղեր» անորոշ արտայայտութիւնների փոխարէն պիտի ասուէր, որ երբ իբրեւ կամ իբրեւ բառերը բային են վերաբերում, նշանակում են «երբ»։ Հայցական հոլովով (յաճախ սրահեալ հայցականով) գոյականին կամ դերանունին վերաբերելիս նշանակում են «իբրեւ, որպէս, ինչպէս, պէս»։ Թուականին վերաբերելիս նշանակում են «մօտաւորապէս, շուրջ»։

բ) «Ի Քէն — դու անձնական գերանունին եզակի բացառականն է» (էջ 40, բացատր. 8): — Աւելորդ է «եզակի» բառը, քանի որ դուք բառն առանձին գերանունն է, և ոչ թէ դու գերանունի յոգնակին, ինչպէս այսի յոգնակին է այս կամ այսոյի: Նոյնպէս անտեղի է Ի 2էն2 ձևի մասի գրելը, թէ «Գու անձնական գերանունին յոգնակի բացառականն է» (էջ 147, բացատր. 1):

գ) «Շնորհակալութիւն» — ձեռով նոյնն է, ինչ որ վերջնականութիւն, սակայն, առանց շեշտի, ապառնի իմաստ ունի» (էջ 45, բացատր. 22): — Գրաբարի քերականութիւնները սովորեցնում են, որ երկրորդ ապառնի յոգնակի երկրորդ դէմքն է, որ չնչա ստանալով դառնում է յորդորական հրամայական. հեղինակի բացատրութիւնից հակառակ ապառնութիւնն է ստացւում:

դ) «ՀԱՄԱԶԱՅՆՈՒԹԻՒՆ». Գրաբարի մէջ գոյականը եւ իր անունը, այլիւ յատկացուցիչը (գերանուն) շատ յաճախ կը համաձայնին քիւով եւ հոլովով (աւելի նիւզ՝ անականն ու յատկացուցիչն է որ կը համաձայնին գոյականին հետ)» (էջ 52): — Առանց սեթեթեթու պէտք էր մի անգամից ճշտելի ճիշդ»ն ասել աշակերտին և ուսուցչին: Բացի այս, փակագծերում գրուած «գերանուն» բառը պէտք է փոխարինել «ստացական անանունով», քանի որ միւս բուն գերանունները իրրեւ յատկացուցիչ գործածուելու դէպքում չեն համաձայնում իրենց գոյականի հետ: Հեղինակն այստեղ գործածել է «գերանուն» բառը, որովհետեւ արեւելահայերէնի արդի քերականութեան մէջ դեռևս ընդունուած չէ «ստացական անանուն»ը:

ե) էջ 161ում կարդում ենք. «Գրաբարի ներկան աւելաբարի ներկային վերածելու համար կը բաւէ որ առջեւ «կը» աւելցնենք ... (անշուշտ անցնում ենք բերութիւնների կան, ինչպէս՝ հոգալիք — կը հոգանք, հոգալիք — կը հոգանք եւ այլն):» — Նախ՝ այդ տարբերութիւններն «աննշան» չեն, թէև փոքր են: Կարծում ենք, որ «հոգանք» պիտի ապագրուէր «հոգանք» վրիպակը: Իսկ էջ 171ում անցեալ անկատարի կազմութեան ժամանակ այդ «աննշան տարբերութիւնները» նոյնիսկ յիշատակուած չեն:

զ) Հեղինակի իսկ բառերով, «Ստորագասական եզանակի» ապառնիներին առաջինն իր կազմում է «ներկայի ձևերէն», «ուստի վերջաւորութիւններն ալ շատ նման են ներկային» (էջ 186): — Հայաստանում բարձրագոյն կրթութիւն ստացած «հայագէտը» (ինչպէս մամուլում նրան յորջորջել է Մելգոնեան հաստատութեան տնօրէնը) պիտի ասէր, որ առաջին և երկրորդ ապառնիները կազմում են՝ առաջինը՝ ներկայի հիմքից, երկրորդը՝ կասարեալի հիմքից, և ոչ թէ «ձևերից»: Ճիշդ է, որ յարգեմ և յարգիցեմ ձևերի տարբերութիւնը միայն — ից — ներմասնիկն է: Բայց ի՞նչ նմանութիւն կայ հոգամ ներկայի և հոգայցեմ ապառնիի միջև: Ընդհակառակն, հոգալիք «գարծել է» հոգայցեմ այսինքն՝ կարծէք բայը իր լծորդութիւնն է փոխել: Ստորագասականի երկրորդ ապառնիի մասին էլ հեղինակը գրել է. «Այս ապառնիին ձևերը, ինչպէս նկատուի է, անցեալ կասարեալի ձևերէն կը կազմուին: Հմմտ. անց. կատ. ՅԱՐԳԵՑԻ — ապ. ՅԱՐԳԵՑԻց ..., անց. կատ. ԹՈՂԵՐ — ապ. ԹՈՂԵՐ» (էջ 186): — Դարձեալ պէտք է ասուէր կատարելի «հիմքէն» և ոչ թէ «ձևերէն»: Երկրորդ ապառնիի միայն եզակի առաջին դէմքն է կազմուել (բայց ոչ միշտ) անցեալ կատարելի նոյն դէմքին աւելանալով -ց՝ յարգեցի — յարգեցից. իսկ հեղինակի օրինակի տը-

ւած ԹՈՂեր կատարեալի և ԹՈՂցես ապառնի միջև ընդհանուրը միայն ԹՈՂ- հիմքն է, կատարեալի հիմքը և ոչ թէ «կատարեալի ձևեր»-ից մէկը:

է) Շատ անգամ յատակ չեն և չփոթւում իւրն են առաջ բերում հեղինակի յղումները կամ «տե'ս»-ները, որոնք տասնականների հասնակով՝ ինքնին տաղտկալի են: Այսպէս օրինակ՝ «(Բաղաբ) է՛ր ... ԹԱԳԱՒԱՐԻ ՈՒՄԵՄՆ — տե'ս ի՛նչ. դաս, ԱՌԵՆ ՄԻՈՋ է՛ին» (էջ 137, բացատր. 1): — Տեսնում ենք «տե'ս»-ը, ուր գրուած է. «Ասկա գրարարի յատակ կառուցուածք մըն է. «էական բայ + սեռական» և այլն (էջ 65, բացատր. 1): Բացատրութիւնը եռաստղով է, ուստի վերաբերում է նաև աշակերտին. բայց սա հաւանարոր չպիտի իմանայ, որ ումիմն բառաձևը («էր ... Թագաւորի ումիմն») տրական է, մինչդեռ «տե'ս»-ի կառուցուածքի օրինակի մէջ՝ «առն միոջ էին», և տրուած բացատրութեան մէջ համապատասխան բառը ՍԵՌԱԿԱՆ, հոլով է: Թերևս ուսուցիչը գիտենայ այս հանգամանքը, բայց չկարողանայ պատասխանել աշակերտի հարցին:

3) Հեղինակը դասագիրքը շարադրել է արևմտահայերէն, բայց որոշ բառեր գործածել է իրենց արեւելահայերէն նշանակութիւններով: Այսպէս, էջ 8, բացատր. 6, ամեն բայը թարգմանուել է «բերել» և «նշել». արևմտահայ աշակերտի համար վերջին բայը նշանակում է «թողնել»: Ի միջ առնումը թարգմանուել է «կառնել, գլխի իյնալ». երկրորդ բացատրութիւնը յատակ է արեւելահայերէնին: Ի չմեղա սառնումը թարգմանուել է «միամտացնել. միամիտ ձևանալ» (էջ 209, տողատակի բացատր.). — երկու բացատրութիւններն էլ անիմաստ են Արևմտահայի համար, որ գիտէ, թէ միամիտ = պարզամիտ: Արեւելահայերէնում միամտացնել բառը նշանակում է «միտքը հանգստացնել, կասկածը փարատել»: Բացի այս, ի չմեղա սառնուլ զարձուածքը պատճառական կամ ներգործական բայի նշանակութիւն ունի, իսկ «միամիտ ձևանալ» բացատրութիւնը չեզոք բայի նշանակութիւն ունի և սխալ է:

Արդեւ բառը բազմիցս գործածուած է հեղինակի բացատրութիւնների մէջ անտեղի կերպով, ինչպէս հետեւալ նոխագասութեան մէջ. «Մարդ բառը ունէր և մարդկ յոգնակին, որուն բացառականը արդեւ կ'ըլլար ի մարդոց» (էջ 34, բացատր. 5, ծան. 2). արևմտահայերէնում արդեւ բառի նման գործածութիւնը կարող է թիւրիմացութիւն առաջացնել: Նոյնը պէտք է ասել նրա բազմութիւ անգամ գործածած ալլել բառի մասին:

Նկատելի են մեղանշումներ արևմտահայերէնի քերականութեան դէմ. օրինակ՝ «իմ ձևաքով» (էջ 8, բացատր. 9), փոխանակ «իմ ձևաքովս». «Բառերուն վրայ կը դրուին թիւեր» (էջ 37, վարժ. 1), փոխանակ «դրուած են», քանի որ այդ թիւերը արդէն դրուած են վարժութեան մէջ:

4) Տրուած ՎԱՐԺՈՒԹԻՒՆԵՆԵՐ մեծ մասամբ թարգմանական բնոյթի են՝ գրարարից աշխարհարար կամ հակառակը: Համագումար ենք, որ աշակերտները դրանց մեծագոյն մասը չպիտի կարողանան կատարել, քանի որ նրանք գիշուած չեն լինում քերականական անհրաժեշտ, կանոնաւոր գիտելիքներով. նրանց ամբողջ գիտելիքները վերածուած են նմանութիւնների «զգացողութեան»: Երբեմն այդ էլ չկայ. օրինակ՝ էջ 11ի 2րդ վարժութեան մէջ պահանջուած է աշխարհարար թարգմանել «անզգամք» յոգնակի ուղղականը. իսկ մինչ այդ աշակերտը հանգիպել է միայն «աշկունք» և «արեգակունք» յոգնակ իւղղականներին, որոնք

միայն Ք յոգնակերտ մասնիկի յաւելումով չեն կողմուել, ինչպիսին է «անզգամք»-ը: Նոյն տեղում պահանջւում է նաև թարգմանել «ի տան իւրում», որի նմանը չի տեսել տշակերտը մինչ այդ և, հետևորար, դրա «զգացողութիւնը» չունի:

5) Վրիպակներ կան հետևաւ էջերում՝ 13, 41, 75, 95, 123, 127, 150, 160, 171: Գիտակցական վրիպակ պէտք է համարել «Հայաստանի համալսարաններ»ը, քանի որ այդպիսիք չկան: Կայ միայն Երևանի պետական համալսարանը: «Վրիպակ» է նաև «հաստատութեան» բառը հեղինակի տիտղոսի մէջ՝ «Երևանի Խ. Աբովեանի անուան Հայկական Մանկավարժական Հաստատութեան...»:

Մանրամասնօրէն քննելով Պետրոս Ս. Պէտրեանի «ԼԵԶՈՒ ՆԱԽ-ՆԵԱՅ, Գրաբարի դասագիրք»ը՝ մենք գալիս ենք այն եզրակացութեան, որ դրանում պակասում է քերականութեան հետեղական, աստիճանական և կանոնաւոր ուսուցումը, որ անհրաժեշտ է որևէ «մեռած», այսինքն՝ այժմ չխօսուող լեզու սովորելու համար: Ուստի այս դասագրքով չի կարելի գրաբար սովորել բառիս բուն իմաստով: Դասագրքում կան քերականական սխալ բացատրութիւններ:

ՄԱՐՏԻՐՈՍ ՄԻՆԱՍԵԱՆ

ԾՈՒՍԱՊԷՄ